

Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih parov (na gradivu v slovenskem jeziku in o njem)

Mira Krajnc Ivič

Cobiss: 1.01

Zaporedja v diskurzu se oblikujejo kot posledica realizacije možnih korakov udeležencev in se odražajo na besedilni ravni – ugotavljamo besedilnost jezikovno realiziranega – in v potekanju komuniciranja. Oboje je v službi enega: s kar najmanj truda in naprezanja napraviti kar najboljši vtis za ustvarjanje ugodnih razmer za doseg želenega cilja glede na ustaljeno skladnost med (besedilno) realiziranim in kontekstom s predvidenimi učinki na delovanje posameznika v skupini.

Ključne besede: eksplicitno, implicitno, komuniciranje, nanašajska zaporedja, sosledni pari

Implicative Communication and the Formation of Sequential Pairs (in Material in and about Slovenian)

Sequences in discourse are shaped as a consequence of realizing possible steps by participants and are expressed at the textual level—we determine the textuality of what is linguistically realized—and in the process of communication. Both serve one purpose: to use the least effort and exertion to make the best impression in order to create favorable conditions for achieving a desired goal with regard to the established agreement between what is (textually) realized and context with the anticipated effects on individuals' behavior in a group.

Keywords: explicit, implicit, communication, referential orders, sequential pairs

0 Uvod

Kako si? – V redu. / Zadnje čase bolj slabo spim. / ...

Pogosto rabljeno vprašanje po počutju, sestavljeno iz propozicije, ki zaradi svoje pomenske izpraznjenosti omogoča kar najširše možnosti dopolnjevanja/nanašanja, običajno interpretiramo ali kot neposredno izražanje tvorčeve namere ali kot posredno, če ga razumemo le kot vljudnostno. Ali sta možni zgolj ti dve interpretaciji? Mar z odzivom v redu prvotnemu tvorcu ne »naprtimo« odgovornosti za nadaljnje oblikovanje pogovarjanja in le navidezno sodelujemo? Ali je smiselno ločevati med izrecnim/eksplicitnim in neizrecnim/implicitnim komuniciranjem, če se npr.

že otrok pri svojem osebnem zdravniku na to vprašanje kljub bolezni, zaradi katere je prišel k zdravniku, odzove z v redu?

Implikativno komuniciranje je neposredno povezano z ustvarjalnostjo, z igranjem z jezikovnimi možnostmi: dogovorjenimi, še/že sprejemljivimi, deloma prilagojenimi določeni posamezni situaciji komunikacijskega stika. Namen in smisel implikativnega komuniciranja sta močno odvisna od okoliščin tvorjenja konkretnega diskurza, besedila. Na prvi pogled se zdi, da je implikativno komuniciranje najbolj značilno za jezik vsakdanjega komuniciranja. Že same opredelitve funkcijskih zvrsti oz. besedilnih vrst / žanrov, značilno tvorjenih na določenem področju, pa kažejo, da je prikrievnost ilokucijske moči oz. tvorčeve namere sicer res značilna za jezik vsakdanjega komuniciranja, pa tudi za vse ostale funkcijske zvrsti, kjer je pomemben neposreden stik med udeležencema (tu ne mislim na vrsto ali tip prenosnika, medija, ampak v prvi vrsti pogostnost in kakovost razmerja, odnosa med udeležencema, tudi če je to institucionalno determinirano ali ta institucionalno determiniran). Tako je vprašanje implicitnosti oz. prikrievnosti smisla in namer nerelevantno le na področju jezika leposlovja, hkrati pa mora že v svojem bistvu dajati sicer usmerjene, a neskončne možnosti interpretacije.

Pokaže se, da sta integracija in separacija učinka komuniciranja med posameznikoma posledica njunih lahko izraženih mentalnih svetov v danem socialnem in fizičnem svetu. Ločevanje med eksplicitnim in implicitnim pa na ravni diskurza kot ustaljene družbene prakse samo odpade.

1 Je besedilo diskurz?

Znana je opredelitev besedila kot komunikacijske pojavitve, ki naj bi izpolnjevala sedem kriterijev besedilnosti: kohezivnost in koherentnost kot relacijska kriterija znotraj besedila, namernost in sprejemljivost kot kriterija, ki se nanašata na udeležence komunikacijskega stika, situacijskost kot kriterij, ki opisuje nejezikovne, s fizičnim svetom pogojene danosti, v katerih poteka komuniciranje, in informativnost ter medbesedilnost kot kriterija, ki se sicer nanašata na besedilo, a ga povezuje z drugimi besedili, ki glede na besedilno vrsto / žanr omogočajo razporeditev informacij kot znane ali nove. Že ta opredelitev besedila kaže, da besedilo nastaja v odvisnosti od nejezikovnih dejavnikov: družbenih, kulturnih dejavnikov zunaj in znotraj posameznika. Torej besedilo nastaja vstavljeno v diskurz in je predmet raziskav, kadar je žarišče na določenem dogodku, priložnosti (Wodak – De Cillia 2006: 710). Kadar pa nas zanimajo vzorci, skupnost, razmerja, v katerih nastajajo različna besedila in priložnosti, lahko govorimo o diskurzu, kot to velja za ta prispevek.¹ Diskurz tako pomeni družbeno dejavnost ustvarjanja smisla z jezikom in drugimi simbolnimi sistemi v določeni vrsti situacije. Diskurz je tudi »specifičen

¹ Pravzaprav je ločevanje načina raziskovanja na posamezne dogodke in na vzorce popolnoma nesmiselno, saj je dobra analiza možna le, če se raziskovalec zaveda, da lahko iz svojega mentalnega, socialnega in fizičnega sveta analizira le posamezni dogodek, ki je neponovljiv in ki hkrati ne more biti oblikovan mimo dogovorjenih konvencij.

način sporočanja o svetu ali razumevanja sveta oz. enega izmed njegovih vidikov« (Vezovnik 2009: 11), torej je »rab[a] jezika v odnosu do družbenih, političnih in kulturnih oblik – diskurz je jezik, ki odraža družbeni red, ter hkrati jezik, ki oblikuje družbeni red in posameznikovo interakcijo z okoljem« (Vezovnik 2009: 11).² Diskurz je besedilo, saj je odraz prirojenih in pridobljenih jezikovnih sporazumevalnih zmognosti v specifičnih danostih in se prilagaja trenutno aktualni komunikacijski strategiji, ki besedilne enote postavlja v odvisnosti: na ravni sistema v pomenske in skladenjske ter z vidika jezikovne rabe v koherentne odvisnosti. Zato besedilo kot diskurz »deluje oz. tudi mora delovati kot specifična celovita sporočanja tvorba, ki ni vnaprej določena kot npr. stavek, ampak vedno znova deluje in učinkuje kot organska celota« (Žele 2010: 132).

1.1 Komunikacijska načela

Komuniciranje kot posledico želja, potreb spodbudi tvorčeva namera in naslovnikova pripravljenost sodelovati pri doseganju namer in ciljev komunikacijskega stika. Način komuniciranja je odvisen od naše individualne interpretacije posamičnega družbenega položaja (Van Dijk 2002: 214) in je vedno določen s spreminjajočimi se družbenimi, civilizacijskimi in kulturnimi danostmi. Izrečeno/sporočeno je posledica individualnega dejanja, pomembnega predvsem v okviru družbene interakcije (Vezovnik 2009: 40), zato Vološinov po Bahtinu vpelje dialog/dvogovor kot najpomembnejšo obliko medsebojnega vplivanja. Komuniciranje je sodelovanje, ki upošteva – ali pa tudi ne – Griceove maksime sodelovalnega načela. Grice v članku *Logic and Conversation*, prvič objavljenem leta 1975³ (Kante 1996: 132; Kotthoff 1998: 55; Krajnc Ivič 2009: 36–42) navaja štiri načine neupoštevanja maksim: (a) kršenje, (b) odločanje proti, (c) nesoglasje in (č) izkoriščanje.⁴ Prav izkoriščanje maksim je temeljno za pogovorne implikature, ki lahko v enaki meri sugerirajo interpretacije v smislu humorja ali vljudnosti (Kotthoff 1998: 61). S samim izkoriščanjem maksim, torej z implikativnim komuniciranjem, tvorec skladno z ustvarjenimi podobami (angl. *face, image*) vseh udeležencev izkazuje svoje sodelovanje in kaže željo pa doseganju lastnih ciljev in namer.

2 Teoretični pristopi k analiziranju

Analize diskurza proučujejo jezik izreka oz. besedilno sporočilo v razmerju do njegove funkcije v medčloveški interakciji, zato je »[j]asno [...], da analiza tako širokega področja [...] ne more težiti po enciklopedični izčrpnosti in da morajo biti nekateri vidiki jezika potisnjeni v drugi plan ali kar povsem izpuščeni« (Miščević 1983: 59). Že koherenost kot celotni smisel diskurza (Schiffrin 1995: 406, 416)

² Termina besedilo in diskurz tako uporabljam sopomensko.

³ Paul Grice, *Studies in the Way of Words*, Cambridge – London: Harvard University Press, 1989.

⁴ Ang. *flouting* je v Uvodu v besediloslovje preveden kot *posmehovanje* (Beaugrande – Dressler 1992: 90), pri Kantetu (1996: 132) pa kot *kršenje*.

lahko razumemo le, če naša pozornost ni omejena le na jezikovno obliko in pomen, ampak tudi na družbene in kulturne pomene ter interpretativne okvire. Izrečeno je tako treba interpretirati le v lokalnih okoliščinah drugega izrečenega do stopnje, ki je znana tudi udeležencem. Koherentnost se oblikuje interaktivno, pomen rabljenih jezikovnih fenomenov pa ima izrazito napotovalno naravo (Ducrot 1988). Pri tem lahko način izrečenega, mišljenega in storjenega pojasnimo z razmerji med tvorčevimi namerami, ustaljenimi diskurzivnimi strategijami, smislom in funkcijami jezikovnih oblik znotraj nastajajočih danosti. Pri raziskovanju je torej nujna meddisciplinarnost. Prispevek povezuje jezikovno pragmatiko s teorijo govornih dejanj, konverzacijsko analizo oz. analizo pogovarjanj med interakcijo in nekaterimi sociolingvističnimi vidiki.

Teorija govornih dejanj s Searlovim principom izraznosti (angl. *expressibility*) se nanaša na prevedljivost izrečenega v kanonično (dobesedno) obliko, torej na razmerje izrecnega in normiranega izrekanja nasproti neizrecnemu, posrednemu (Miščević 1983: 82). Razumemo jo lahko kot del jezikovne pragmatike, katere naloga je določiti in analizirati dejanja, ki jih izvajajo ljudje zaradi določenih namer, ter pojasniti kognitivni prispevek k interpretaciji izreka (Schiffirin 1995: 367). Tako načelo sodelovanja kot tudi deiktičnost – torej oblikovanje nanašanjskih zaporedij – predvidevata, da je komuniciranje na določen način strukturirano oz. zgrajeno. V diskurzu analizirani tipi struktur vodijo k določitvi funkcije, v diskurzu analizirani in jezikovno realizirani tipi funkcij pa ustvarjajo določeno strukturo (Schiffirin 1995: 339), zato je analizo diskurza, besedila smiselno nadgraditi s konverzacijsko analizo, katere osrednje raziskovalno področje je zgradba oz. struktura. Če naj bo funkcija izreka določljiva v odvisnosti od okoliščin, potem tudi okoliščine niso tako statične, kot jih morda prikazuje jezikovna pragmatika, ampak dinamične in je zato nanje treba gledati širše, tj. kot na spreminjajoče se družbeno-kulturne danosti, ki jih poleg znanja in besedila, tj. jezikovne realizirane namere, predstavlja posamezen komunikacijski položaj. To pa zahteva upoštevanje sociolingvističnih vidikov.

3 Zgradba dvogovora

Pojem dvogovora je vpeljal že Mihail Bahtin (Morson 2006: 561–562). Pomeni mu temeljno premiso diskurza, komuniciranja kot vira večini naših čutov za družbeni red in pokazatelja čuta za strukturo: (besedilno) sporočeno je motivacija za v odzivu (besedilno) sporočeno ali reakcija na že (besedilno) sporočeno. Termin dvogovor torej ne pomeni le primarne človekove jezikovne dejavnosti (Korošec 1998: 251), ampak nakazuje tudi zgradbo komuniciranja kot posledico prevzemanja replik oz. menjavanja udeležencev v udeleženskih vlogah. Pojem zgradbe, tj. pravil oblikovanja dvogovora, vodi k uspešnemu ali neuspešnemu dvogovoru. Uspeh komuniciranja je odvisen od poti, po katerih uspeva tvorec manipulirati z možnostmi, ki jih ponujajo komunikacijske okoliščine (kontekst), in zahtevami, kaj in kako komunicirati, zato je zgradbo treba razumeti strateško (Stubbs 1983: 9). Strateškost pomeni, da se med komuniciranjem preko opravljanja dejanj oblikujejo mesta, ki naj bi jih soudeleženec zapolnil z ustreznim dejanjem ali pa potek komuniciranja

preoblikoval tako, da se zapolnitvi teh mest oz. opravljanju teh korakov⁵ lahko izogne (Sacks 1995: 3–12), s čimer je povezana sprejemljivost nekega dogajanja tudi za soudeleženca.

Temeljni problem zgradbe dvogovora je pokazati, da je dvogovor visoko organiziran, urejen in strukturiran proces (Stubbs 1983: 19). Pri tem ne moremo biti dokončno prepričani o tem, kaj je tvorec želel doseči (Leech 1991: 30), dokler ne vidimo soudeleženčeve reakcije, ki pa ni nujno pokazatelj resničnih tvorčevih namer, temveč le soudeleženčeve interpretacije izrečenega.

Poleg vidika prevzemanja replik in s tem oblikovanja zaporedij replik/izrekov, tj. sosednih parov, in posledično tudi oblikovanja nanašanjških zaporedij, lahko zgradbo dvogovora opazujemo še z vidika tvorčeve namere, intence in s tematskega vidika, ko tvorec svojo namero izrazi skozi vsebino, temo izreka⁶ in ga skladno s tem razporedi v uvod, jedro ali zaključek dvogovora. Vse ravni ločevanja zgradbe dvogovora so smiselne zgolj v namene analiz, kot je ta. Na težave pri razločevanju dvogovornih enot kažejo njihova poimenovanja: Searle kot temeljno enoto sporočanja navaja govorno dejanje (v nadaljevanju GD), ki ga Austin enači z izrekom. Ta je lahko tudi že replika (zgleđ 1),⁷ ki je sicer tisti del sekvence, v katerem tvorec neprekinjeno uresničuje svoj jezikovni in/ali nejezikovni prispevek k vsebini in poteku komuniciranja.

- [1] A₁: Se mi je samo sanjalo ali sem te danes res videl v MB? lp
B₁: Sanjalo se ti je. lp
A₂: Zadnje čase imam pa res žive sanje. LP

Zgleđ 1 je zapis vseh SMS-sporočil, ki sta si jih ob tej priložnosti izmenjala udeleženca A in B. Vsaka replika je hkrati tudi en izrek oz. eno govorno dejanje. Prvotni naslovnik je z repliko B₁ soudeležencu prepustil odločitev, ali se bo komuniciranje nadaljevalo.

⁵ Korake oz. mesta v diskurzu bi lahko primerjali s koraki po Brinkerju in Sagerju (1996: 57–72), ki pa ne govorita eksplicitno o repliki. Korake (nem. *die Gesprächsschritte*) opredelita kot sporočanjška dejanja, ki lahko sovpadajo s temeljnimi enotami sporočanja, GD, ne moremo pa jih poistovetiti z GD, saj so koraki pogosto kompleksneje strukturirani. Koraki lahko signalizirajo določeno sporočanjško funkcijo in na tak način predstavljajo določen tip dejanja (obljuba, nasvet, vprašanje, očitek, grožnja). Pri korakih ni mogoče razlikovati – tako kot pri GD – med lokucijskim, propozicijskim in ilokucijskim dejanjem, temveč imamo le ilokucijsko dejanje brez propozicije. Sporočanjški smisel ilokucije je izpolnjevanje stikovne, fatične funkcije v najširšem smislu besede.

⁶ Odras tematske, globinske povezanosti besedilnih enot na površini so besedilotvorna, kohezijska sredstva, ki oblikujejo nanašanjška zaporedja. Ta ustvarjajo dvovrstno vezanje besedilnih enot: tematsko, jezikovno besedilno in okoliščinsko, nejezikovno, kar na svoj način kažeta temeljna načina vezanja besedilnih enot znotraj diskurza, to sta endofora in eksofora.

⁷ Replika je tako enota pogovarjanja kot enota dvogovora, izrek pa je jezikovna tvorba, prispevek posameznika k celotni vsebini pogovarjanja (Van Dijk 1980: 245–246).

3.1 Govorno dejanje in zaporedja dejanj oz. sekvenca

Govorna dejanja, opravljena z izrekom, lahko kot ilokucijska dejanja razvrstimo v razrede, ki se med seboj ne izključujejo. V jezikovni rabi, kadar ne gre za izolirane izreke v hipotetičnem kontekstu, so številna GD hibridi (Verschueren 2000: 44) oz. z enim izrekom lahko zaradi okoliščin (John Austin) in zaradi znanja, ki ga imamo o pogojih in pravilih tvorjenja določenega GD (John Searle), opravimo več kot eno dejanje hkrati, saj »[...] obstaja vrsta analitičnih povezav med smislom GD, tem, kar govorec misli, tem, kar izrečeni stavek (ali drugi jezikovni element) pomeni, tem, kar je govorec želel sporočiti, in tem, kar naslovnik razume, ter pravili, ki vladajo jezikovnim elementom« (Searle 1971: 37). Izreki so torej zaradi razmerij med pogoji večfunkcijski (Schiffirin 1995: 62). To spoznanje o večfunkcijskosti ali hibridnosti GD se na prvi pogled zdi močno povezano s posrednim, implicitnim izražanjem oz. s posrednimi GD, tj. dejanji, pri katerih izrazimo ilokucijo s sredstvi drugega dejanja. Po Griceu si soudeleženelec pri interpretaciji (posrednih) govornih dejanj pomaga s sklepanjem, ki poteka po korakih. Tako oblikovanje smisla preseže Gilles Deleuze, ki ga navaja Tomaž Erzar (1997: 64, 65 idr.). Za Deleuza je namreč smisel dimenzija jezika, katere funkcija je tvoriti podlago manifestaciji (pragmatika) in s svojim krožnim gibanjem vzpostavlja zvezo med manifestacijo in designacijo (semantika) (Erzar 1997: 68). To razumevanje in oblikovanje smisla (besedilno) sporočenega implicira, da ne obstaja meja med eksplicitnim in implicitnim. So le prehodi v smislu, da je neko razumevanje običajno, pogostejše, ker temelji na ustaljeni in razširjeni rabi znakov, ali da je neki smisel zanesljivejši, če je odjem verjetnejši oz. ga imamo za verjetnejšega (Heringer 2001: 35), saj je »velik del komuniciranja bolj ali manj mehaničen, rutinski« (Stubbs 1983: 155).

Prav večfunkcijskost, hibridnost GD omogoča različne (ne)zaželele in/ali (ne)pričakovane odzivne možnosti, ki jih spodbudi tvorčeva motivacijska replika.⁸ Komuniciranje torej poteka kot zaporedje soslednih parov (angl. *adjacency pairs*), tj. v zaporedjih dveh ali več izrekov dveh različnih tvorcev. Pri tem se oblikuje t. i. prednostna struktura oz. sekvenca. To je celota, enota skupnega dela obeh udeležencev komunikacijskega stika. Prvotni tvorec ima pri tem določeno prednost, saj izbere prvo enoto, del soslednega para, tj. odpre mesto, ki naj bi bilo zasedeno, oz. sproži korak, ki naj bi se izvedel, naslovnik pa si mora znati zagotoviti možnost, da se na vljuden način izogne izpolnjevanju tega mesta, če tako želi (Sacks 1995: 3–12). Za ponazoritev Sacks (1995: 3–12) navaja zgled, v katerem prvotni tvorec ne ve imena soudeležence in po njem posredno poizve s pomočjo samopredstavitve. Če gledamo z vidika teorije govornih dejanj, s samopredstavitvijo opravimo neko drugo GD, tj. vprašanje, zato bi to GD lahko razumeli kot posredno izražanje tvorčeve namere, torej kot implikativno komuniciranje. Odzivna replika je ponovno samopredstavitev, ki pa je tokrat ne razumemo kot vprašanje in ne gre za posrednost v izražanju. Dresslerjevo in Beaugrandovo merilo sprejemljivosti bi tako morali povezati z opravljanjem korakov v komunikacijskem stiku oz. s tem, ali se soudeležencu zdi sprejemljivo zapolniti določeno s strani tvorca odprto mesto ali ne. Tako posežemo v samo bistvo komuniciranja, ki je vedno mogoče le, če sta oba udeleženca pripravljena sodelovati

⁸ Zato lahko dialog razumemo kot temeljno premiso komuniciranja.

oz. se sodelovanju na vljuden način ogneta, pri tem pa tudi površinska povezanost besedilnih enot (kohezivnost)⁹ ne kaže nujno na celotni smisel [1]. V zgledu 1 A s svojim vprašanjem spodbudi komunikacijski stik, B se odzove, a za nadaljevanje komuniciranja ne izkazuje več interesa, lahko tudi zato, ker A-jevo drugo repliko razume kot očitek in ne kot poskus vpeljave teme komuniciranja.

Med komuniciranjem udeleženci velik del zunanjih in notranjih dogajanj ne ubesedijo, a predvidevajo, da bodo soudeleženci vedeli, kaj se dogaja oz. kaj je bil smisel besedilno sporočenega v danih okoliščinah. Sacks (1995: 3–12) navaja tudi vprašanje trgovca stranki *Lahko pomagam?*, ki predpostavlja, da ima trgovec na voljo informacije, koristne za stranko, in ki hkrati sporoča pravzaprav prav to. Ali je tudi to primer implicitnega izražanja tvorčeve namere? Morda manj očiten kot morebitni strankin odziv *Iščem ... / Potrebujem ... / Ali morda imate ...*, kjer stranka sporoča, da sprejema trgovca kot kompetentnega pri reševanju težave in hkrati svojo težavo predstavi. Elipso, izpust replik stranke, v kateri ta izrazi prošnjo za pomoč, in trgovca, v kateri pozove stranko, naj pove, kako ji lahko pomaga, lahko pojasnimo z ekonomičnostjo v izražanju, torej težnjo po ubesedenju le najnujnejših informacij. Še enkrat več pa se potrdi, da ločevanje med posrednim in neposrednim načinom izražanja tvorčeve namere vsaj na ravni diskurza ni potrebno, morda je celo neutemeljeno.

3.2 Kohezivnost znotraj sekvenc

»[S]tabilnost besedila kot sistema se vzpostavlja in ohranja s pomočjo kontinuitete pojavov [...] vsaka pojavitev pripomore k dostopu (angl. *accessing*) k najmanj nekaj nadaljnjim pojavitvam« (Beaugrande – Dressler 1992: 41). Po teoriji konverzijske analize naj bi tako oblikovana zaporedja nanašanjških izrazov tvoril isti udeleženeec, zato naj bi bila tovrstna spetost med enotami šibkejša kot spetost, ki jo v dvogovornem besedilu ustvarjajo sosledni pari. S prispevkom skušam prikazati, da nanašanjška zaporedja, tvorjena med soslednimi pari, delujejo in učinkujejo enako kot nanašanjška zaporedja, ki jih tvori isti udeleženeec, tudi v primerih implicitnega komuniciranja.

3.2.1 Diskurz, besedilo ustvarja sintagmatske možnosti: to, kar se v nekem trenutku časa pojavi (v delu zaporedja), izsili možnosti (in izbiro možnosti), da se pojavi še kasneje v času (v kasnejšem delu zaporedja: v drugem izreku, naslednji repliki, sekvenci). Tako nanašanjški izrazi kažejo na odvisnost med stavki, izreki, ki jo lahko razumemo podobno kot druge zaporedne odvisnosti v diskurzu, besedilu. Osredotočenje na nanašanjška zaporedja omogoča razlikovanje med prvo omembo nanosnika in njegovimi nadaljnjimi omembami. Glavni dejavnik pri tem je status informacije in njena dostopnost, saj prve omembe ustvarijo pogoje za različne nadaljnje omembe, opravijo prepoznavanje in ugotavljajo, ali imajo udeleženci določeno informacijo še oz. že v zavesti ali še ne. Status informacije tako ni odvisen le od t. i. svežosti, nedavnosti vnesenega izraza, ampak tudi od t. i. tematskosti: entiteta, ki ima pomembno vlogo v besedilu, ostaja dostopna dalj časa, njen jedrni prostor

⁹ Gl. dalje o kohezivnosti znotraj sekvenc.

se zaključí kasneje (Schiffrin 1995: 325). Jezikovne zgradbe se torej uporabljajo na načine, ki omogočajo udeležencu prepoznavanje nosnika in tudi opravljanje drugih nalog, npr. sonanašalnice lahko imajo popravljajno sporočanjško namero, tj. tvorec se lahko z njimi vrača na mesto v diskurzu, za katerega sam presodi ali pa mu soudeleženec nakaže, da so potrebna sprememb v smislu popravkov, dopolnitev itd.

Pri oblikovanju nanašanjških zaporedij so ključnega pomena vsi izrazi, ki so lahko paradigma druge besede oz. izraza in v besedilu lahko stojijo namesto te besede oz. izraza (Korošec 1998: 220). V slovenščini to vlogo najpogosteje opravljajo morfemi in zaimki, ki lahko »abstrahirajo slovarskorazločevalne pomenske sestavine« (Vidovič Muha 2000: 79) leksemov, na katere se nanašajo, »ohranijo pa le kategorialne pomenske sestavine« (Vidovič Muha 2000: 79).

Če se vrnemo k Sacksovmu zgledu o samopredstavitvi, vidimo, da je komuniciranje lahko sicer implicitno, a hkrati podprto z besedilotvornimi sredstvi, saj se pojavi isti stavčni vzorec, paralelizem¹⁰ *Sem KS – Sem ZH*, v katerem glagolski končniški morfem za 1. os. ed. eksoforično kaže na trenutnega tvorca. Če naslovnik predvideva, da je dejanje zanj nesprejemljivo, ga bo obšel z ustaljenim eliptičnim vprašanjem po nerazumljeni trditvi *Kako(.) prosim?*, ne oziraje se na maksimi kakovosti in načina. Prvotnemu tvorcú bo tako prepustil, da lahko, če želi, spet prevzame repliko in nadaljuje pogovarjanje. Deborah Schiffrin (1995: 196–204) ugotavlja, da je delo maksim zelo splošno, kadar so aplicirane na nanašanjški problem, saj maksima količine vodi naslovnika, da išče informacije, tj. količino informacij v besedilu, količino informacij v opisu samem. Maksima relevantnosti pa ga vodi, da uporabi informacijo na določen način, tj. najde njeno relevantnost glede na ostalo besedilo in okoliščine. Maksimi relevantnosti¹¹ in količine sami pri naslovníku ne ustvarjata identitete nanašalnice, kot si je to zamislil tvorec, temveč usmerjata naslovnika k informaciji in ustvarjata njeno sredstvo rabe, tako da mu pomagata inferirati tvorčevó nanašanjško namero. To poleg Sacksovega zgleda o samopredstavitvi potrjujeta zgleda 2 in 3.

- [2] A: Res se mi ni treba več truditi za odnose več. Dovolj sem se. Res sem se. Tako kot je, je vse v redu. En naredi en korak nazaj, pa drugi pa še en itd. in se odnos ohladi, se oddaljujeta drug od drugega.
B: Ne govorim o nama. Res je vse v redu. Nič ni narobe. Nikamor nisem šla. Rada te imam.
- [3] B: Ne smem pustiti, da bo potem, ko bo star 30 let ali koliko pač bo, reševal te težave, ta problem. Sploh se ne sme razvijati dalje, saj veš, kako težko se je odučiti česa.
A: A namiguješ name in na Andreja?
B: Ne, sploh ne. Govorim o sebi in na sploh. Sploh pa ne vem, kako se bo Dominik razvijal.

¹⁰ Beaugrande in Dressler (1992: 50–54) uvrščata paralelizem med kohezivna sredstva.

¹¹ To na svoj način potrjuje tudi teorija relevantnosti, saj ljudje vedno iščemo razloge za primernost, ustreznost oz. smiselnost sporočenega v danih okoliščinah.

Oba zglada sta pasaži dveh različnih pogovorov med istima udeleženkama, med taščo in snaho. V prvem zgladu tašča (A) navidezno pojasnjuje svoje ravnanje, stališče o vlaganju truda v ohranjanje odnosov med ljudmi. Da se njene besede ne nanašajo na odnos nasploh, ampak konkretno na odnos med udeleženkama, vidimo iz snahine odzivne replike (*ne govorim o nama*¹²). Tašča sama se za njun dober medsebojni odnos ne bo več trudila, ker se je v svojem življenju na sploh že dovolj trudila za dobre odnose, snaha pa se je po taščinem mnenju od nje oddaljila (*en naredi korak nazaj, pa drugi pa še en*). Ali gre to ugotovitev, trditev razumeti kot očitek? Tašča trdi ali pa se prepričuje, da je vse v redu. Zdi se, da snaha (B) ugotovi soudeleženkino namero, a se na očitek ne odzove s protiočnikom, s sprenevedanjem, ampak skuša taščo prepričati, da so njeni strahovi odveč, saj sama ne vidi, da bi v njunem odnosu bilo kaj narobe. Z izrekom *Nikamor nisem šla* – v pomenu ‘tu sem, s teboj sem, sobivam s tabo’, ki ga lahko interpretiramo kot protipomenskega z *narediti korak nazaj*, se udeleženka B pri sicer posrednem izražanju taščine namere eksplicitno naveže na njene besede in ustvari nanašanje zaporedje. Z izrekom *rada te imam* pa povsem jasno prikazuje razumevanje taščinih besed in jo skuša pomiriti. V zgladu je izrečeno večfunkcijsko, udeleženki imata možnost izbiranja med odzivi, ki se lahko bolj ali manj izrecno nanašajo na izrečeno. Zdi se celo, da skuša snaha z izrekom *nikamor nisem šla* sprostiti ozračje.

Tudi v drugem zgladu, v katerem snaha sicer govori o svojem sinu, a se nanj navezuje le s tretjeosebim glagolskim morfemom, lahko tašča njene besede interpretira kot očitek (*Ali govoriš o meni in Andreju?*), saj sonanašalnice *bo star 30 let, bo reševal* prepozna kot hote nedoločno in neizrecno rabo jezikovnih sredstev, s katerimi snaha namiguje na taščinega drugega sina Andreja. Tašča svojo interpretacijo ubesedi in preveri, ali je snaho pravilno razumela, oz. želi snahi celo dati vedeti, kako je razumela njene besede, ne glede na to, kakšna je bila dejansko snahina namera. Iz zgledov je očitno, da sta bili obe udeleženki vljudni.

4 Sklep

Analiza v prispevku predstavljenih zgledov je pokazala, da interpretacija (besedilno) sporočenega poteka hkrati na eksplicitni in implicitni ravni, naslovnik pa po lastni presoji izbere zase najustreznejšo interpretacijo in skladno z njo vpliva na potek nadaljnjega komuniciranja.

¹² V jeziku vsakdanjega komuniciranja je pogosta raba dajalnika dvojine namesto mestnika.

Literatura

- Austin 1990 = John L. Austin, *Kako napravimo kaj z besedami*, Ljubljana: ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990 (Studia humanitatis).
- Beaugrande – Dressler 1992 = Robert-Alain de Beaugrande – Wolfgang U. Dressler, *Uvod v besediloslovje*, prev. Aleksandra Derganc – Tjaša Miklič, Ljubljana: Park, 1992.
- Brinker – Sager 1996 = Klaus Brinker – Sven F. Sager, *Linguistische Gesprächsanalyse: eine Einführung*, Berlin: Erich Schmidt, ²1996 (¹1989).
- Erzar 1997 = Tomaž Erzar, *Obrat Gillesa Deleuza: teorija subverzije in ideja popolne ontologije v Logiki smisla in Anti-Ojdipu*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1997 (Zbirka ZRC 17).
- Heringer 2001 = Hans Jürgen Heringer, *Lesen Lehren Lernen: eine rezeptive Grammatik des Deutschen*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ²2001 (¹1988).
- Van Dijk 2002 = Teun A. Van Dijk: Political discourse and political cognition, v: *Politics as Text and Talk: Analytical Approaches to Political Discourse*, ur. Paul A. Chilton – Christina Schäffner, Amsterdam: Benjamins, 2002, 203–237 (<http://www.discourses.org/OldArticles/Political%20discourse%20and%20political%20cognition.pdf>) (dostop 15. 2. 2012).
- Ducrot 1988 = Oswald Ducrot, *Izrekanje in izrečeno*, Ljubljana: Založba ŠKUC – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988 (Studia humanitatis).
- Kante 1996 = Božidar Kante, *Metafora in kontekst*, Ljubljana: Jutro, 1996.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
- Kotthoff 1998 = Helga Kotthoff, *Spaß Verstehen: zur Pragmatik von conversationellem Humor*, Tübingen: Niemeyer, 1998 (Germanische Linguistik 196).
- Krajnc Ivič 2009 = Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 63).
- Leech 1991 = Geoffrey Leech, *Principles of pragmatics*, London – New York: Longman, ¹¹1991 (¹1983).
- Levison 1995 = Stephen C. Levison, Activity types and language, v: *Talk at work: interaction in institutional settings*, ur. Paul Drew – John Heritage, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 1995 (Studies in Interactional Sociolinguistics 8), 66–101.
- Miščević 1983 = Nenad Miščević, *John Langshaw Austin: jezik kot dejavnost*, Ljubljana: Univerzum, 1983.
- Morson 2006 = G. S. Morson, Dialogism, Bakhtinian, v: *Encyclopedia of Language and Linguistics* 3, ur. Keith Brown, Amsterdam idr.: Elsevier, ²2006 (¹1994), 561–563.
- Sacks 1995 = Harvey Sacks, Rules of conversational sequence, v: Harvey Sacks, *Lectures on Conversation I–II*, ur. Gail Jefferson, Malden (MA, USA) – Oxford (UK) – Carlton (Victoria, Australia): Blackwell, 3–12.
- Schiffrin 1995 = Deborah Schiffrin, *Approaches to discourse*, Oxford (UK) – Cambridge (USA): Blackwell, 1995 (Blackwell Textbooks in Linguistics).

- Searle 1971 = John R. Searle, *Sprechakte: ein sprachphilosophischer Essay*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971.
- Stubbs 1983 = Michael Stubbs, *Discourse Analysis: the Sociolinguistic Analysis of Natural Language*, Oxford: Basil Blackwell, 1983 (Language in Society 4).
- Verschueren 2000 = Jef Verschueren, *Razumeti pragmatiko*, Ljubljana: Založba *cf, 2000 (Rdeča zbirka).
- Vezovnik 2009 = Andreja Vezovnik, *Diskurz*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2009 (Psihologija vsakdanjega življenja) (http://uni-lj.academia.edu/AndrejaVezovnik/Papers/820881/Diskurz._monograph) (dostop 12. 5. 2012).
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF).
- Wodak – De Cillia 2006 = Ruth Wodak – Rudolf De Cillia, Politics and Language: Overview, v: *Encyclopedia of Language and Linguistics* 9, ur. Keith Brown, Amsterdam idr.: Elsevier, 2006 (¹1994).
- Žele 2010 = Andreja Žele, Diateza v slovenščini, *Riječ* 16 (2010), št. 3, 128–152.

Implicative Communication and the Formation of Sequential Pairs (in Material in and about Slovenian)

Summary

Regardless of the manner of expressing its creators' intentions and goals, the construction of discourse takes place in dependence on the social and cultural conditions of the (co)participant or his or her realities in a given moment and space, and thus opens up various possibilities for performing acts in discourse or filling in blanks. Sequential pairs, like any other discursive textual unit, reflect deep (i.e., thematic and metadiscursive) and surface (referential orders) connectivity of the whole: sequences, passages or extracts, texts, and discourse. The absurdity of distinguishing between deep and surface patterns in the fabric of a text also confirms the absurdity of distinguishing between explicit and implicit expression of the creators' intentions, especially if one takes into account that these are only one of the choices that the creator makes when choosing among all of the given discursive strategies and that the addressee also performs.